

YOSHLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH: DAVLAT SIYOSATI VA IMKONIYATLAR

ilmiy-amaliy konferensiya
TO'PLAMI

2024-yil 22-iyul

ZAMONAVIY OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINI YOSHLAR IJTIMOY FAOLLIGIGA TA'SIRI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Mualliflar: Qodirov Najmiddin Ne'matovich ¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹, Yoshlar ishlari va talabalarga xizmat ko'rsatish departamenti boshlig'i ¹

E-mail: n.qodirov@nordicuniversity.org ¹

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5190-6852> ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26172460>

ANOTATSIYA

Mazkur maqolada internet va ommaviy axborot kommunikatsiyalari yoshlarning islohotlardagi faolligiga ko'rsatadigan ob'ektiv ta'siri hamda jamiyatdagi transformatsion o'zgarishlarda kommunikativ texnologiyalar taraqqiyoti ommaviy kommunikatsiyalarning yoshlar auditoriyasiga ta'siri to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Zero, bugungi kunda global tarmoq va uning vositachiligida shakllanib, takomillashib borayotgan zamonaviy internet ommaviy axborot vositalari an'anaviy matbuot turlarini iste'mol bozoridan chiqarib borishi davomida inson ongi, dunyoqarashiga kuchli ta'sir o'tkazmoqda. Ushbu ta'sir natijasi o'laroq insonlarning qadriyatlarini ham o'zgarib borishiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ommaviy axborot vositalarini yoshlarga ta'siri muammosini tadqiq etish va bugungi kundagi axborot oqimining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, mazkur jarayonning ijobiy jihatlaridan unumli foydalanish, salbiy jihatlaridan muhofazalanish yo'llarini ishlab chiqish va amaliyotda qo'llashni ilmiy asoslash zarurati tobora ortmoqda. Ayniqsa, bu borada, har qanday jamiyatning kelajak resursi bo'lgan yoshlarni bu jarayonlarda to'g'ri rivojlanishi yuzasidan amaliy takliflarni shakllantirish dolzarbdir.

Kalit so'zlar: transformatsion jarayonlar, axborot kommunikatsiyalari, kompyuter texnologiyalari, globallashuv, g'oyaviy tahdid, rasmiy va norasmiy saytlar, yoshlar, internet-OAV.

KIRISH

Taraqqiyotning yangi davrida jamiyatda kechayotgan transformatsion jarayonlar mavjud institutsional va ijtimoiy tizimlar faoliyatiga jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Axborot kommunikatsiyalari, kompyuter texnologiyalarining jadal rivojlanishi fuqarolik jamiyati axborotlashuvini sifat jihatdan yuksalishiga olib keldi. Bunday voqelik taraqqiyotdagi yangi bosqich – globallashuv va axborotlashgan jamiyat shakllanishi munosabati bilan vujudga keladigan ijtimoiy, iqtisodiy yo'nalishdagi muammolar mohiyati va mazmunini anglash zaruriyatini vujudga keltiradi.

TAHLIL VA MULOHAZALAR

Global kompyuter tarmog'ining jadal rivojlanishi, uning auditoriyasi tobora kengayib bormoqda. Bu tendentsiya dunyo miqyosida ko'zatilib, 1995-yilda jahonda internetdan foydalanuvchilar soni 10 million bo'lgan bo'lsa, 2005-yilga kelib ular soni 1

milliarddan oshdi va ushbu ko'rsatgichlar keyingi yillarda davomida jadal oshishda davom etmoqda. Global internet tarmog'idan foydalanuvchilarning soni 2010 yilda 1 mlrd. 966 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa. Bugunga kelib, internet 5,4 mlrd. kishining shaxslararo munosabatlardagi innovatsion axborot vositasi bo'lib, turli ijtimoiy guruhlar, jamoatchilik vakillari munosabatlari, o'zaro aloqasida an'anaviy aloqa vositalarini ortda qoldirmoqda[20]. Bunday jadal o'sish natijasida global internet inson faoliyatida universal ijtimoiy kommunikatsiya rolini bajarmoqda[10, 107-b.].

Jahon internet tarmog'i shiddat bilan o'sib borayotgan foydalanuvchilari orqali dunyo hamjamiyatini qamrab borish davomida uning ma'lumotlar manbalarining hilma-xilligi hamda ushbu manbalarning ma'lumotlarini ishonchligi, manbalarning maqsadlari nuqtai-nazaridan butkul bir-biridan farq qiluvchi sub'ektlardan iborat bo'lib bormoqda. Xususan, global tarmoqda axborot taqdim etuvchilar sifatida professional mutaxassislardan tashqari, turli soha vakillari, turli sohalar ekspertlari, malakali hisoblanmagan kommunikatorlar, maxsus ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslar ham faol ishtirok etishi sababli axborotlar haqqoniy va ob'ektivligiga bo'lgan talablarga ko'p holatlarda amal qilinmasligiga guvoh bo'lamiz.

Axborot insonning dunyoni bilishi, tajribaga ega bo'lishdagi asosiy vositasidir. Mutaxassislar fikricha "Inson o'zini o'rab olgan olamni o'z his-tuyg'u organlari orqali qabul qilib oladi. Axborot – odamning tashqi dunyoga moslashuvi jarayonida undan olgan ma'nolarning ifodasidir. Haqiqiy hayot – haqiqiy axborot olish bilan bog'liqdir"[22, 27-29-b.]

Ta'qidlash joizki, bugungi kunda dunyo OAVlarida tarqatilayotgan axborotlarning 8% xolis bo'lsa, 92% manipulyatsiyaga qaratilgandir[13, 104-b.]. Bu o'z navbatida, zamonaviy axborot oqimida foydalilik omilidan ko'ra muayyan daraja tahdidlilikni namoyon etadi.

Axborot hamda uning asosini tashkil etuvchi so'z hukmronlik o'rnatgan bugungi jamiyatda inson ongi va ruhiyati manipulyatsiyaning asosiy qurbonlariga aylanmoqda. "Manipulyatsiya deganda, aksariyat hollarda, yashirin tarzda olib boriladigan va tabiiyki, o'z "qurbonlari"ga ziyon keltiradigan ruhiy ta'sir tushuniladi" [12, 14-b.].

Aytish joizki, XXI asr avlodi kattalarning yo'l-yo'riqlari, pand-nasihatlari, ertaklar, jamoatchilik tarbiyasidan ko'ra ommaviy axborot vositalari orqali olamni anglamoqdalar. Bu haqida "Bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari: xalqaro andozalar va milliy qonunchilik"da "Ommaviy axborot vositalari to'laligicha hamda qisman televidenie va kinomotografiyada pornografiya, giyohvandlik va zo'ravonlik bilan bog'liq materiallarni ko'rsatishni kamaytirishi, zo'ravonlik va ekspluatatsiyani salbiy tasvirlanishini, shuningdek, bolalar, ayollar va shaxsiy munosabatlarning qadr-qimmatini haqoratlaydigan shaklda ko'rsatishni chegaralashi, ayniqsa, ehtiyot bo'lishi va teng xuquqlilik printsiplarida targ'ib etganligi uchun rag'batlantirish lozim" [14, 289-290-b.], deb keltirilgan.

Ayrim tadqiqotchilar "Bizning davrimizda bilimlar asosan ta'lim tizimi orqali emas, balki ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi" [15, 416-b.], kabi fikrlarni ilgari suradilar. Televidenie orqali zo'ravonlikni tomosha qilish agressivlikning kuchayishiga, tomoshabinlarning zo'ravonlikka nisbatan sezgirlik me'yorining ortishiga, ularning ijtimoiy borliq haqidagi noto'g'ri qarashlarining shakllanishiga sabab bo'ladi[18, 39-b.].

Boshqa jihatdan, mazkur hilma-xil kontentlarni shakllantiruvchilar auditoriyasining kengligi, sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanilgan holda ma'lumotlar almashinuvi jarayonida til to'siqlarini oson yechim topishi, qolaversa, ma'lumotlarni qo'lga kiritishdagi qulayliklar global tarmoqning nafaqat ma'lumot tarqatish, balki ilm manbai, insonlar dunyoqarashini yuksaltirishning o'ziga xos zamonaviy vositasiga ham aylanib ulgurdi. Aynan shu jarayonda global axborot tarmoqlari bir qator qulayliklar yaratishi bilan bir qatorda, o'ziga xos g'oyaviy tahdid manbai, yot g'oyalar targ'iboti vositasi sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Bu holat o'z-o'zidan global tarmoq va zamonaviy ijtimoiy tarmoqlarni keng jamoatchilik orasida ham ijobiy, ham salbiy ta'sirlar manbaiga aylanishiga imkon yaratmoqda.

Umumiy holatda internet tarmog'idagi rasmiy va norasmiy saytlar ma'lumotlari bazasi jamoatchilik vakillari fikri namoyon etishi hamda katta hajmdagi internet auditoriyadagi ijtimoiy fikr shakllanishiga muayyan darajada ta'sir o'tkazadi.

XXI asr boshidagi geosiyosiy qarama-qarshiliklar doirasi kengayganligi tasdiqlaydiki, internet tarmog'ida axborot tahdidlari tobora keng miqyos kasb etib bormoqda[8, 321-b.]. Shuning uchun ham internet tarmog'i hozirgi jamiyat uchun axborot xavfsizligiga rahna solayotgan vosita, minbar, salbiy omil sifatida qabul qilinishini ham muayyan darajada asosli deb baholash mumkin.

Xususan, internet bugungi yoshlarning asosiy ma'lumot va axborot manbaidir. Bu omil axborotning yoshlar dunyoqarashini, hayotiy nuqtai-nazari, fuqarolik pozitsiyasini shakllanishida muhim omilga aylanmoqda. Axborotning mazkur, shaxs shakllanishiga ta'siri omilini tadqiq etish va o'rganish bugungi fanning dolzarb masalalaridan biri bo'lib shakllandi.

Ta'kidlash lozimki, jamiyatdagi o'zgarishlarda kommunikativ texnologiyalar taraqqiyoti, ommaviy kommunikatsiyalarning auditoriyaga ta'siri muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham rasmiy va norasmiy kommunikatsiyalarning jamiyat yangi taraqqiyot bosqichidagi o'rnini, inson faoliyatiga ta'siri jarayonlari, vujudga kelgan yangi axborot va kommunikatsion texnologiyalarining potentsiali, informatsion texnologiyalar va internet kommunikatsiyalarning yaqin kelajakda ijtimoiy, iqtisodiy hayotdagi o'rnini o'rganish va ilmiy tadqiq etishning dolzarbligini oshirib bormoqda.

Bir so'z bilan aytganda, ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Elektron ommaviy axborot vositalarining shakli, iste'molchilarga ko'rsatiladigan xizmat turlari, foydalanuvchilar uchun qulaylik darajasini doimiy ravishda o'zgaruvchanlik xususiyatlari ular faoliyatini tizimli o'rganishda o'ziga xos murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda. Biroq, bugungi kunga qadar bir qator tadqiqotlarda OAV ni, ayniqsa, zamonaviy-internet OAVni, tizimli ravishda jamoatchilik fikrini shakllanishida muhim ahamiyatga egaligi va jamoatchilik fikrini muayyan darajada boshqarilishida muhim rol uynashini hamda zamonaviy OAVlarning omma dunyoqarashini yo'naltirishdagi ahamiyatini ilmiy asoslangan[19, 23,131, 278-b.].

Bugungi kunga kelib, tabiiyki, OAV – bu keng muloqot[11, 287-b.] shakli bo'lib, uning usul va vositalari izchil takomillashib bormoqda. Zamonaviy-internet ommaviy axborot vositalari o'z rivoji dinamikasiga ko'ra taraqqiyot bilan hamoxangdir. Zamonaviy OAV ning inson hayoti, dunyoqarashi, harakatiga ta'siri kengligi ommaviy kommunikatsiyalar sotsiologiyasini tadqiq etish, ushbu jarayonning umumlashtirilgan suratini namoyon etish, ommaviy axborot vositalarining jamoatchilik fikrini

shakllantirishdagi rolini tavsiflash masalalarini ilmiy jihatdan doimiy tadqiq etish, uning taraqqiyotini yangi tendentsiyalarini namoyon etish dolzarb ilmiy muammolar qatoridan joy olgan va ushbu masalalar yuzasidan tadqiqotlar amalga oshirilmoqda[6, 89-85-b.].

Bu borada amalga oshirilgan qator tadqiqotlarda zamonaviy axborot vositalarining yoshlar dunyoqarashiga ta'siri omili yaqqol namoyon bo'lmoqda. Xususan, 2021 yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalarida ham shu kabi holat ko'zga tashlanadi. Yoshlarga berilgan "O'zingiz uchun kerakli ma'lumotni qaerdan olasiz?" deb savol berilganda, 47% "Internet saytlaridan" deb javob bergan. Shu bilan birga, so'ralganlarning 23% "Do'st-dugonalar, tanishlardan", 12% "Televizordan", 5% "Shu mavzuga doir kitoblarga, kutubxonadan", 5% "O'qituvchimdan", 3% "Ota-onamdan" deb javob berishgan. Aytish joizki, O'zbekistonda internet tarmog'idan foydalanuvchilarning aksariyatini yoshlar tashkil etadi. Ijtimoiy tarmoqlarga a'zolar soni ham yoshlar hisobiga kundan kunga oshib bormoqda. Shundan kelib chiqib, yoshlarni internet orqali kirib kelayotgan tahdidlardan himoya qilish, ya'ni ularda tegishli immunitetni shakllantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda[17, 11-17-b.].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda elektron OAV va axborot tarqatishning boshqa vositalarini jamiyat rivojining bugungi bosqichida aholi va keng ommaga ma'lumotlarni yetkazish, taqdim etilayotgan axborot vositasida ularning dunyoqarashiga muayyan ta'sir o'tkazish vositalari orasida yetakchi o'rinda ekanligini ta'kidlash o'rinlidir.

Dunyo taraqqiyot tendentsiyalariga hamoxang rivojlanish, jamiyatda tom ma'noda demokratiya tamoyillarini hukmronligini ta'minlash, demokratik institutlar faoliyatini yanada rivojlantirish, aholi turmushini yanada yaxshilash, odamlarni rozi qilish, bir so'z bilan aytganda "ijtimoiy davlat" kontseptsiyasini amalda joriy etishni[2] asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilanishi O'zbekistonda ham elektron ommaviy axborot vositalarini rasmiy ahamiyat kasb etishiga hamda hozirda jamoatchilik fikrini shakllanishi hamda jamoatchilikka haqqoniy ma'lumotlarni yetkazilishida yetakchilik ahamiyati oshib bormoqda.

Dunyo hamjamiyatida zamonaviy ommaviy axborot vositalarining taraqqiy etishi barobarida O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti munosabatlari chuqurlashuvi sharoitida ilmiy texnik taraqqiyot bevosita global kompyuter tizimi, global internet tarmog'idagi milliy segment saytlari jadal rivojiga zamin yaratdi. Ushbu jarayon, o'z navbatida, ijtimoiy tizim, uning turli sohalaridagi chuqur islohotlar, innovatsion mazmundagi o'zgarishlar mohiyatan amaliyotda zamonaviy OAV shakllarini aholi turmushida katta o'rin egallashini anglatadi. Qolaversa, ko'plab jamiyatlarda, shu jumladan, O'zbekistonda fuqarolik jamiyati rivojining hozirgi davrida kommunikatsiya sohasi muhim inqilobiy o'zgarishlarni o'z boshidan kechirmoqda, inson faoliyatida kiber internetning axborot vositasi sifatidagi ijtimoiy ahamiyati oshib bormoqda. Ushbu jarayonda internet olami kommunikatsiyasi kompyuterlashtirilishi asosiy, yetakchi o'rinni egallamoqda. Globallashuv davrida global internet tarmog'ining takomillashgan axborot almashuv vositasi sifatidagi rasmiy va norasmiy kommunikativ axborot tizimidagi o'rni ham, shubhasiz, muhim ahamiyat kasb etmoqda[8, 321-b.].

2022 yil yakuni holatiga O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 mlndan oshdi. Ulardan 29,5 mln nafari mobil internet orqali tarmoqqa ulanadi.

Shuningdek, xalqaro internet-kanalga ulanish tezligi so'nggi ikki yilda 2,6 baravarga oshib, 3200 Gbit/s ga yetgani qayd etildi. Respublika bo'yicha mobil aloqa qamrovi darajasi 99 foizga, keng polosali mobil internet qamrovi 98 foizga yetkazilgan[27]. Mazkur ko'rsatgichlar mamlakat aholisining aksariyat qismida zamonaviy ommaviy vositalari ma'lumotlaridan foydalanish imkoniyatiga egaligi va uning barobarida bevosita aholini manipulyativ, hilma-xil mazmundagi keng miqyosdagi axborot ta'sirida bo'lishligi imkoniyatini vujudga keltirib chiqarmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar jarayonida jamiyatda axborot sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish hamda ommaviy axborot vositalari, matbuot, noshirlik-matbaa va axborot-kutubxona faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash, fuqarolarning so'z va axborot erkinligiga doir konstitutsiyaviy huquqlarining ro'yobga chiqishini ta'minlash, mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, media-bozorda ular uchun teng sharoitlar yaratish, shuningdek, jurnalistlar huquqlarini himoya qilish maqsadida qator tizimli ishlar amalga oshirildi[4]. Bu borada ishlarni xalqaro darajada tashkil etil va rivojlantirish ham e'tibor markazida bo'ldi[24]. Ya'niki, zamonaviy OAV larning inson hayotida qanchalik hayotining ajralmas qismiga aylanib borar ekan, ushbu jihat bu borada davlat siyosatining ham takomillashib borishiga sabab bo'lmoqda.

Axborot va so'z erkinligini ta'minlash, ma'lumotlar ochiqligi borasida amalga oshirilgan ishlar natijasida aholi, ayniqsa, yoshlar orasida rasmiy axborot bilan yaqindan tanishish, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish borasida salmoqli natijalarga erishildi.

Xususan, 2020 yilda o'zbek milliy axborot segmentida o'tkazilgan o'rganishlar natijasida Telegram ijtimoiy tarmog'ining foydalanuvchilari orasida eng tez ma'lumot manbai bo'lib xizmat qilayotganligi va ushbu tarmoqdan keng miqyosda foydalanish 2015 yildan so'ng ommalashganligin ko'rishimiz mumkin.

So'z va axborot erkinligi sharoitida[21] rasmiy va norasmiy elektron axborot manbalarini axborot iste'molchilari orasida ommalashuviga sabab bo'ldi. Tadqiqotlar O'zbekiston aholisi orasida asosan Kun.uz, daryo.uz va qalampir.uz kabi elektron veb-saytlarning ommaviyligi namoyon etmoqda. Ushbu elektron veb-saytlarning keng ommalashuvi va katta auditoriyaga ega ekanligini bir qancha omillar:

birinchidan, kun.uz va daryo.uz boshqa elektron nashrlarga nisbatan faoliyatini ertaroq, ya'ni 2015 yildan boshlaganligi va o'sha davrdan boshlab yetarli darajada foydalanuvchilar auditoriyasiga ega ekanligi;

ikkinchidan, ularda xabar va yangiliklar turkumining kengligi va ommabopligi;

uchinchidan, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy hamda insonlar turmush tarzi bilan bog'liq tahliliy va tanqidiy materiallarning keng yoritilganligi;

to'rtinchidan, haftalik, oylik yangilik va xabarlarining qisqacha tafsilotlarining berilishi;

beshinchidan, taqdim etilayotgan xabarlarining zamonaviy formatda yetkazilishi ekanligini sabab bo'lgan[23].

Ba'zi holatlarda yangilik va xabarlarining tezkorligi, tanqidiy va muammoli vaziyatlarni yetkazish bo'yicha xorijiy elektron ommaviy axborot vositalari, xususan Ozodlik, bbcuzbek.com aynan O'zbekistondagi yuqorida nomlari zikr etilgan veb-saytlar

ma'lumotlaridan foydalanishi va ularning reytingi omma orasida yuqori ekanligidan dalolat beradi.

Zamonaviy internet ommaviy axborot vositalarining keng foydalanuvchilar orasida ommalashuviga ularda chop etilayotgan yoki taqdim etilayotgan ma'lumotlarning foydalanuvchilarga nozir bo'lishligi jihatiga ham bog'liqdir. Zero, cheklanmagan axborotni qo'lga kiritish imkoniyatiga ega bo'lgan foydalanuvchi o'ziga manzur bo'lgan axborotni taqdim etuvchi manbalarga ko'proq murojaat qiladi. Ushbu masalani milliy segmentdagi holatini o'rganish maqsadida 2023 yilda eng ommabop internet OAVlar ma'lumotlarida o'rganishlar amalga oshirildi.

O'rganishlarda mazkur vositalarda aholini faol qatлами bo'lgan yoshlar va ularning hayotiy maqsadlarini ifodalashga, ular uchun zarur bo'lgan foydali masalalarga, yoshlarning ijtimoiy va hayotiy muammolariga bag'ishlangan kontentlarning mavjudligi ushbu qatlamni milliy segmentga murojaat qilishlariga sabab bo'ladi.

Ushbu nuqtai-nazardan milliy segmentni o'rganish tadqiqoti ob'ekti sifatida Milliy domenning foydalanuvchilar o'rtasida mashhur bo'lgan "President.uz", "Xs.uz", "Uza.uz", "Yuz.uz", "Kun.uz", "Gazeta.uz", "Podrobno.uz" va "Daryo.uz" kabi internet-nashrlari kirdi. Mazkur OAVlardagi axborot materiallarining katta qismida Yangi O'zbekiston yoshlari hayotidagi asosiy voqealar yoritib kelinganligi holati ham tadqiq etilgan.

Elektron ommaviy axborot vositalarining media bazasini o'rganish doirasida o'tkazilgan kontent-tahlil mamlakatimizda yosh avlodni yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishga keng jalb etishga qaratilgan kompleks tizimli ishlar olib borilayotganini namoyon etgan.

Tadqiqot natijalarining dalolat berishicha, ko'rsatilgan davr uchun tanlangan internet-nashrlarning kontent-tahlili davomida 298 ta maqola, jumladan, 231 ta axborot mazmunidagi va 67 ta tahliliy maqola e'lon qilingan[25].

Internet makonidagi axborot-tahliliy materiallar shuni ko'rsatadiki, tasniflagichning 11 yo'nalishi bo'yicha eng ko'p maqolalar fan va yoshlar ta'limi (26,4%), yoshlar va siyosat (22,9%), yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash (11%) va xizmatda o'sish, ishga joylashish va migratsiya (9,1%) bilan bog'liq[25].

Tasniflagich yo'nalishlari bo'yicha yoshlar mavzusida eng ko'p chop etilgan axborot materiallari soni qiyosiy tahlilining ko'rsatishicha, tasniflagichning yo'nalishi bo'yicha «Jamiyat» sohasiga maqolalarning eng ko'p soni to'g'ri keladi: «Yoshlar, siyosat va davlat organlari» (23,5%); «Yoshlar, fan va ta'lim» (21,0%); «Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash» (16%); «Yoshlar va devitsiya» (14,8%); «Xizmatda o'sish, ishga joylashish va yoshlar o'rtasidagi migratsiya» (11,1%), bu ko'rsatilgan sohada yoshlar masalalaridagi asosiy o'rinlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

«Siyosat» sohasidagi maqolalarning asosiy qismi (55,9%) siyosat va davlat organlari bilan bog'liq tasniflagich yo'nalishiga to'g'ri kelsa-da, «Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash» yo'nalishidagi maqolalar soni ham muhim ko'rsatkichlarni ko'rsatadi (19%).

Ommaviy axborot vositalarida yoshlar va yosh olimlarning ta'lim olishiga bag'ishlangan axborot materiallari asosan tasniflagichning bir yo'nalishi – "Yoshlar, fan va ta'lim" (86,4%) yo'nalishidan ortda qolmoqda. Maqolalarning uncha katta bo'lmagan qismi tasniflagichning quyidagi yo'nalishlariga to'g'ri keladi: "Yoshlar, siyosat va davlat hokimiyati organlari" (5,1%), "Xizmatda o'sish, ishga joylashish va yoshlar o'rtasida migratsiya" (5,1%) va "Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash" (3,4%)[25].

NATIJALAR

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turganidek, zamonaviy internet nashrlarda yoshlar uchun zaruriy bo'lgan ijtimoiy turmush-tarz, ularni o'z-o'zini rivojlanishlantirishlari, davlat va nodavlat organlari tomonidan yoshlar kamoloti uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, ular haq-huquqlarini kafolatlanishi borasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida atroflicha ma'lumotlar berilib borilayotganligi o'z-o'zidan yoshlar hayotida mazkur axborot manbalarini ahamiyati va ta'sirini oshirib boradi.

Boshqa tomondan, global tarmoqda axborotni iste'molchiga yetkazishdagi til tusig'ini bartaraf etib borilishi natijasida nafaqat milliy segment balki xorijiy kontentlar bilan ham yaqindan tanishish imkonining qulaylashuvi, turli madaniyat va dunyoqarashlar bilan tanishuv imkonini ham vujudga keltirmoqda. Ushbu holatlar o'z o'rnida axborotlar hilma-xilligi muhitini yaratish barobarida, turlicha g'oyalarning ham singib borishi mumkinligi istisno etmaydi.

Biroq, dunyoning geosiyosiy manzarasi shiddat bilan o'zgarayotgan davrda[29] aynan shu sohada milliy segmentning o'rni va ahamiyatini yuqori bo'lishligi muhim holatdir. Zero, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodga milliylik va an'anaviyligimizdan yiroqlashmagan, dunyo hamjamiyati taraqqiyoti tendentsiyalari o'z aksini topgan ma'lumotlarni taqdim etish va shu orqali tahlilsiz va zararli yot g'oyalar ta'siridan muhofazalash borasida natijali tadbir amalga oshirilgan bo'ladi.

2010-yildan 2020-yilgacha bo'lgan davrda mobil aloqa vositalaridan ijtimoiy, iqtisodiy zaruriyat uchun foydalanish muttasil ortib bormoqda. Jumladan, O'zbekiston aholisining 29 millionga yaqini mobil qurilmalardan foydalanadi[26]. Jamiyatda mobil aloqa vositalari rivojlanib borishi natijasida global internet saytlarining mobil versiyalari ko'paymoqda va ijtimoiy tarmoqlar messenjer ko'rinishiga o'tmoqda. Shuningdek, 2010 – 2020-yillar davrida mobil messenjerlar yaratilishi yoshlarni xorijiy ijtimoiy tarmoqlarga qiziqishini oshirgan. Yuqoridagi fikrlar istiqbolda milliy segment saytlarning mobil sahifalari rivojlanib borishidan dalolat bermoqda. Shuning natijasida, O'zbekiston milliy segmentidagi saytlarga foydalanuvchilarning 72,4 foizi aynan mobil dasturlar orqali kirgan[28].

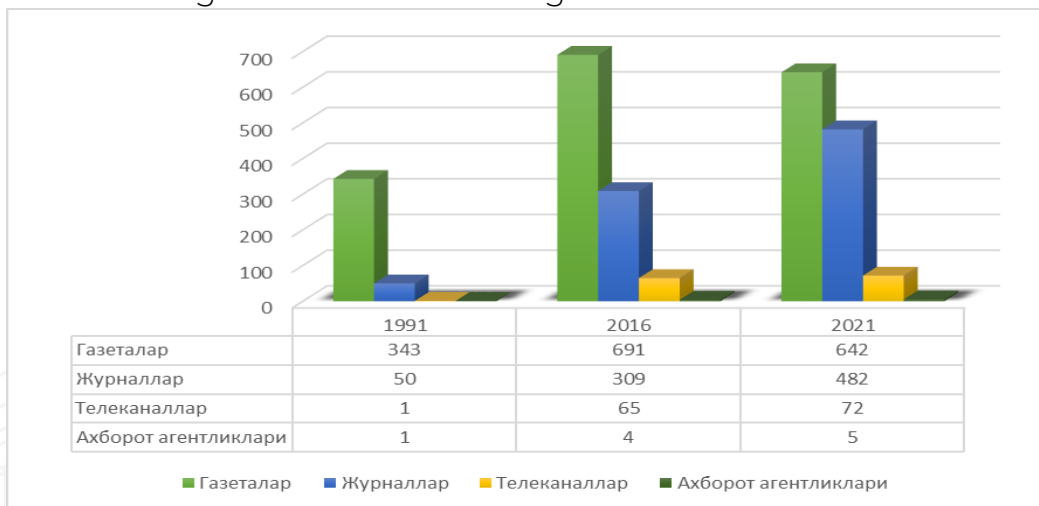
Bu borada «Telegram» messenjeri, «Odnoklassniki» ijtimoiy tarmog'i va «Facebook» ijtimoiy tarmog'iga a'zo bo'lgan foydalanuvchilar kun sayin ko'paymoqda, ular aholini axborotlar majmuiga jalb etishning zamonaviy usullariga ega. Xususan, ular xizmatidan foydalanuvchilar auditoriyasining kengligi va jadal ishlashining yuqoriligi aholini jalb etmoqda.

Jumladan, bugungi kunda o'zbekistonlik ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarini 98% xorijiy, 2% mahalliy ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi. Bu borada xorijiy ijtimoiy tarmoqlar yuqori ko'rsatkichlarga ega[7, 735-744-b.]. Ta'kidlash lozimki, «Odnoklassniki» ijtimoiy tarmog'i, «facebook» ko'plab o'zbekistonlik a'zolariga ega. Ushbu kontent tahlillarga ko'ra, foydalanuvchilarni milliy ijtimoiy tarmoqlarga jalb etishning samarali usullari ishlab chiqilmagan. Shuning uchun ham milliy ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilar soni kam.

Zamonaviy axborot vositalarining rivojlanishi, ma'lumotlar hilma-xilligini shiddat bilan o'sib borishi milliy axborot vositalari oldida rivojlanish tendentsiyalariga mos ravishda rivojlanib borishdek muhim vazifani vujudga keltiradi. Ayniqsa, bu borada

milliy zamonaviy OAVlarni xorijiy zamonaviy OAV lar bilan raqobatlashuvi tabiiy bo'lib qolmoqda.

Milliy medialandshaftga plyuralizmning integratsiyalashayotganligini ham OAV soni va turining oshayotganida, ham media tashkilotlar va xizmatlarning o'sishida ko'rishimiz mumkin. Masalan, "Yuksalish" umummilliy harakati tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, 2021-yilda mamlakatda faoliyat yuritgan OAV soni 2016-yildagiga nisbatan 379 taga ortgan. Quyidagi info-grafikada (rasm-1) esa 1991, 2016 va 2021-yillarda OAV sonining ortib borishi ko'rsatilgan.

1-rasm. 1991, 2016 va 2021 yillarda O'zbekistonda OAV sonining ortib borishi

O'zbekistonda so'nggi besh yilda o'sish ko'rsatkichlari bo'yicha an'anaviy OAVga nisbatan internet nashrlari peshqadam. Agar 2016 yilda 395 ta internet nashri faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2021 yilga 638 tani tashkil etadi. Bundan tashqari, turli davlat tashkilotlarida 584ta matbuot xizmatlarining tashkil etilganligi mamlakatda davlat hokimiyat idoralarining ochiqligini ta'minlash borasida qiliniyotgan islohotlarni ko'rsatadi[16].

Jamiyatni tobora raqamlashuv sari ildamlab borishi, global tarmoqning insonlar hayoti jabhalariga kirib borishi, zarur ma'lumot manbai sifatida ildamlab ketishi o'z o'rnida axborot erkinligi va shaffofligi, so'z erkinligi va fikrlar hilma-xilligini qonunan kafolatlanishini[1], bu borada takomillashuvni taqozo etdi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat hokimiyatini demokratlashtirish, xalq va OAV bilan to'g'ridan-to'g'ri, shaffof muloqotni yo'lga qo'yish, ularning fuqarolik va jamoatchilik faolligini qo'llab-quvvatlash borasida salmoqli natijalarga erishildi. Bugungi kunda har qanday jamiyat va davlat ahamiyatiga molik masalani milliy va global darajada jamoatchilik tomonidan ochiq muhokama etilishi, aholi tomonidan internet orqali o'z fikrlarini erkin bildirishi[5] amaldagi holatni ifoda etadi.

Davlat tashkilotlarini faoliyatini jamoatchilik tomonidan nazorat qilinishi, jamoatchilik tomonidan tegishlilik bo'yicha davlat organlari faoliyatida yo'l qo'yilayotgan kamchiliklar yuzasidan tanqidiy fikrlarni bildirilishi, davlat tashkilotlari matbuot xizmatlari tomonidan bu kabi holatlarda tushuntirish berishlari odatiy holatdir. Shu o'rinda, barcha davlat idoralarida axborot xizmatining tashkil etilishi[3], tashkilotlar

ochiqligini ta'minlanishi aholi va keng jamoatchilikni islohotlarni amalga oshirilishida ishtirokini faollashtirish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi.

XULOSA

So'nggi yillardagi keng qamrovli islohotlar natijasida mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotida tom ma'noda demokratik institutlar faoliyatini rivojlanishi ko'zatilmoqda. Mazkur institutlar faoliyatining jadallashuvi, shu barobarda, so'z erkinligi, axborot ochiqligi va xalq bilan muloqot tobora kundalik voqe'likka aylanib borishi barobarida aholi orasida faollik, dahldorlik va tashabbuskorlik harakati va tushunchalarini yuksalishini sababchisi bo'lmoqda.

Ayniqsa, ma'lumotlar ochiqligi va elektron ommaviy axborot vositalarining keng tarzda faoliyati aholi, xususan, yoshlarimizni jamiyatda kechayotgan islohotlar, islohotlarni amalga oshirilishi natijasida yoshlarni jamiyatda o'z o'rnilarini topishlari uchun yaratilayotgan keng imkoniyatlar haqida tezkor axborotga ega bo'lish va ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanishlari rasmiy va norasmiy elektron ommaviy axborot vositalarining bugungi kunda jamiyat hayotini faollashuvi uchun qanchalik ijobiy ahamiyat kasb etayotganligini namoyon etadi.

Vujudga kelgan keng axborot makonidan maqsadli va manfaatli foydalanish yo'lga qo'yish, inson kamoli va uni jamiyatga intensiv integratsiyaga tusqinlik qiluvchi ma'lumotlardan saqlanish maqsadida o'nib-usib kelayotgan avlodni huquqiy savodxonligini yanada oshirish, axborotni manbaiga qarab tasniflash ko'nikmalarini shakllantirish masalasi ham dolzarbligi oshib bormoqda. Aynan, shu nuqtai nazardan, bugungi yosh avlodni savodxonligini oshirish davr talabidir.

Tadqiqotlar natijalari yoshlarga zamonaviy axborot vositalari – internetning va internet ommaviy axborot vositalari, va ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri kattaligi namoyon etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotiga chuqur kirib borib, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xususan, ko'pchilik yoshlar vakillari uchun real hayotdan ko'ra Internetda muloqot qilish qulayroq. Bu shaxsning jamiyatdagi o'z o'rnini topishida salbiy iz qoldiradi, uni yanada cheklaydi. Ijtimoiy tarmoqlarning hamma uchun qulayligi, tezda axborot almashish mumkinligi, ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z dunyoqarashini namoyon qilishning eng qulay usuli sifatida foydalanuvchi yoshlar orasida uning juda mashhurligi tufayli ta'siri juda yuqori ekani. Hozirgi zamon yoshlarining ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishi, kibersotsiallashtirish tahdidini keltirib chiqarmoqda.

Mazkur holatlar, o'z o'rnida ortqa qaytmas jarayon bo'lib, bu o'z o'rnida ushbu vaziyatlarga moslashuvchanlik asosida rivojlanishni taqozo etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. 30.04.2023. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (lex.uz).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>. 20.12.2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ommaviy axborot vositalari mustaqilligini ta'minlash hamda davlat organlari va tashkilotlari axborot

- xizmatlari faoliyatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi №PQ-4366-sonli Qarori. 27.06.2019 y
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 2 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-4151-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/418885>.
 5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi "«O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni. PF-158-son 11.09.2023. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida (lex.uz)
 6. Abduazimov O.U. Sistemacheskij podxod k «Modeli 4T teorii pressy» // Aktualnye voprosy nauki: mat-ly mejdunar. nauch.-prakt. konf. M., 2013. S. 89–95.
 7. Burxanov X.M. Globollashuv sharoitida milliy saytlarning rivojlanish davri va muammolari / Actual problems of the history of Uzbekistan / Aktualnye problemy istorii Uzbekistana. – S. 735-744. Period i problemy razvitiya natsionalnykh saytov v usloviyax globalizatsii | Aktualnye problemy istorii Uzbekistana (inlibrary.uz). izvlecheno ot <https://inlibrary.uz/index.php/history-of-uzbekistan/article/view/16567>.
 8. Burxanov X.M. Internet kommunikatsiyalarining jamoatchilik fikriga va psixologiyasiga ta'siri / Yangi O'zbekistonda pedagogika fanini innovatsion rivojlantirish istiqbollari: nazariya va amaliyot. – b. 321.
 9. Burxonov, X. (2023). Period i problemy razvitiya natsionalnykh saytov v usloviyax globalizatsii. Aktualnye problemy istorii Uzbekistana, 1(1), 735–744. izvlecheno ot <https://inlibrary.uz/index.php/history-of-uzbekistan/article/view/16567>.
 10. Zborovskiy G.E., Shuklina Ye.A. Obrazovanie kak resurs informatsionnogo obshchestva// Sotsiol. issled. 2005. №7. - B 107.
 11. Korkonosenko S.G. Osnovy jurnalistiki: uchebnik. M., 2001. – S. 287.
 12. Qarshiboeva V. Tomoshabinlar jamiyati: TV va real hayot o'rtasidagi chegara // Tarbiya. – 2010. – 5/33. – B. 14.
 13. Quronov M. Ezgu g'oyalar ro'yobi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011. – B. 104.
 14. Matkarimova G., Mo'minov A., Tillabaev M., Xamdamova F. Bola huquqlari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: JIDU, 2010. – B. 289-290.
 15. Моль А. Sotsiodinamika kul'tury: Per. s fr. / Predisl. B. V. Biryukova. Izd. 3-e. – M.: Izdatel'stvo LKI, 2008. – 416 s.
 16. Otamurodova M. So'z erkinligi: yangi yondashuvlarning milliy medialandshaftga integratsiyalashuvi. 3RR7nw5pjKOcloAKnF5IJazC9uBhUIJP.pdf (uza.uz).
 17. Rasulova Z.A. Yosh avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalarining o'rni / Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie 2021, 6 (103). – 11-17 betlar.
 18. Raximova K., Abdullaeva A. Tarbiyasi qiyin o'smirlar psixologiyasi. – Farg'ona, 2006. – B. 39.
 19. Saati T. Prinyatie resheniy: Metod analiza ierarxiy. M., 1993. – S. 23,131, 278.
 20. Statistika pol'zovateley Interneta v mire i naseleniya za 2023 god. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (data obraucheniya: 14.05.2023).

21. So'z va matbuot erkinligi – O'zbekiston siyosatining ustuvor yo'nalishi. 3 dekabr 2020. <https://yuz.uz/news/soz-va-matbuot-erkinligi--ozbekiston-siyosatining-ustuvor-yonalishi>.
22. Ubaydullaeva B. O'zbeklarning yosh avlod tarbiyasi borasidagi an'analari va zamonviylik (Etnologik va etnosotsiologik tadqiqotlar asosida). – T.:Yangi nashr, 2010.
23. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti joriy arxivi ma'lumotlari.
24. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi to'g'risida NIZOM. <https://aoka.uz/uzb/category/9>. (murojaat qilingan sana 1505.2023).
25. O'zbekiston elektron OAVlaridagi maqolalarning “Yoshlar internet-makon ko'zglasida” mavzusidagi kontent tahlili. Yoshlar internet-makon ko'zglasida - IF (ijtimoiyfikir.uz).
26. O'zbekistonda internet xizmatidan foydalanuvchilar soni ma'lum qilindi. <https://kun.uz/news/2022/01/10/ozbekistonda-internet-xizmatidan-foydalanuvchilar-soni-malum-qilindi>.
27. O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 milliondan oshdi. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/12/15/internet-users/>.
28. O'zbekistonning doimiy aholisi soni ma'lum qilindi. <https://kun.uz/news/2022/01/11/ozbekiston-ning-doimiy-aholisi-soni-malum-qilindi>.
29. Usmonov N. Markaziy Osiyo xavfsizlik va hamkorlik forumi. / Markaziy Osiyo xavfsizlik va hamkorlik forumi - Xalq so'zi (xs.uz). 13 iyul 2023.